

ZAFER TOPRAK İLE SÖYLEŞİ¹

MEHMET Ö. ALKAN

Mehmet Ö. Alkan: Zafer Hocam, geride hayatının 75 yılı var. Bizi bu zaman tüneline dolaştırır mısın? Doğumunla başlayalım mı? Hatırlayabildiğin ilk zamanlardan başlayarak...

Zafer Toprak: Doğum yerim Zonguldak... Memur çocuğu oluşum nedeniyle aile Zonguldak'tayken, 1946 yılında doğmuşum. Kardeşim Işık Toprak 1939 doğumlu. Savaş nedeniyle ikinci çocuğu geciktirmişler. Zonguldak'tan tek hatırladığım apartman dairemizin penceresinin yazlık sinemasına açılıyor olması... Yaz aylarında maale pencereye üşüşülürdü. Dört yaşındayken babam Antep'e tayin olmuş. Daha doğrusu sürülmüş... Ondan söz edeyim öncelikle...

Mehmet Ö. Alkan: Neden Sürülmüş?

Zafer Toprak: Babam resim-iş öğretmeni... Annem ise tarih-coğrafya... Babam Zonguldak'ta Mehmet Çelikel Lisesi'nde müdür yardımcısı, aynı zamanda Zonguldak Halkevi'nde faal... Öğretmenlerden bu tür etkinlik bekleniyor anlaşılır. Oyun koyuyor Halkevi'nin tiyatro bölümünde. Tam Demokrat Parti seçimleri kazanacağı evrede Vedat Nedim Tör'ün *Körler* adlı oyununu sahnelemiş... Vedat Nedim bilindiği gibi "tescilli" bir yazar... O sırada lisede Necdet Sancar'la da takışıyor babam. Necdet Sancar yanılmıyorsam Nihal Atsız'ın kardeşi... Ve Tevfik İleri ile dostluğu var... Demokrat Parti babamı Gaziantep'e sürüyor. Biz de taşı tarağı toplayıp Antep'e gidiyoruz. İyi ki de

1 Bu söyleşi 7 ve 8 Mayıs 2021 tarihlerinde 5 saati aşkın sürmüş ve Fidan Eroğlu tarafından deşifre edilmiştir.

gitmişiz... Zonguldak'ta kömürden başka bir şey yok. Antep'te ise her şey var. Birden hayat standardımızın yükseldiğini hatırlıyorum. Eve çuvala cevizli sucuk geliyor. Hemen her akşam babam eve gelirken kasapta et kıydırıyor ve fırında lahmacun yapıyor. Baklava da eksik olmuyor... Bir de sebilleri hatırlıyorum. Meyankökü sebilleri... Hayrattan... Sokakta sebilullah diye bağırıldı mı evde ne kap bulsam kapıp meyankökü şerbeti almaya koşardım.

Antep'te evimizin tam karşısındaki Dayı Ahmet Ağa İlkokulu'na gitmişim. Alleben Deresi'ne giden yol üzerinde... Bana ilkokul birinci sınıfta okumayı öğreten Nimet öğretmen, Demir Özlü'nün annesi...

Mehmet Ö. Alkan: Kaç yıl kaldınız Antep'te?

Zafer Toprak: Üç yıl sürgünden sonra İstanbul'a, Heybeliada Ortaokulu'na tayinleri çıkmış bizimkilerin. Heybeliada İlkokulu'nda dört yıl okudum. Adada mutlu bir çocukluk yaşadım. Bütün ada oyun bahçem sayılırdı. Yazın denizden çıkmazdık. Kışın kar yağar, yokuşta kızak kayardık. Her türlü oyuncuğımızı kendimiz yapardık. İlaç tüplerinden buharlı tekne bile yapmıştım. Heybeliada dört adanın en fakiriydi. Müslüman ağırlıklıydı. Ada çocukları için en prestijli gelecek Deniz Lisesi'ne gidip subay olmaktı. Böylece aileler küçük yaşta bir yükten kurtulmuş da oluyorlardı. Ama bizimkiler eğitimci... Farklı beklentileri var ne de olsa... Asker olmamı uygun görmemişler. İyi bir eğitim verme kaygısıyla yabancı okulların sınavlarına sokmuşlar. Kadıköy'de Saint-Joseph Erkek Lisesi'ni kazanmışım. O sıralarda henüz karma eğitim yok. Okulların büyük çoğunluğu ya erkek ya kız okulu...

Mehmet Ö. Alkan: *Saint-Joseph*'in senin yaşamında önemli bir yeri olsa gerek... Fransız *Frère*lerin okulu... Geçmişin misyoner okullarından...

Zafer Toprak: Hemen şunu söyleyeyim. Bizimkilerin öyle özel okulda çocuk okutacak paraları yok... Neyse ki ağabeyim Kabataş'ı [Lisesi] bitirip Ankara'ya Devlet Konservatuarı'na gidiyor ve aile onun yükünden kurtuluyor. Ada'da kirada idik. Hem kira ödeyip hem de kolejde çocuk okutmaları olanaksız. O nedenle Fatih, Çarşamba'da dededen kalma bir ev var. Babamın kardeşleri oturuyor iki katlı evde... Bize iki oda ayırdılar ve ben okuyayım diye aile Çarşamba'ya

taşındı. Düşünebiliyor musun Çarşamba gibi mutaassıp bir semtten ben 11 yaşında “papaz mektebi” diye adı çıkmış bir okula gidiyorum.

Mehmet Ö. Alkan: *Saint-Joseph* disipliniyle ünlü bir okul olarak bilinir...

Zafer Toprak: Tabii *Spartan* bir eğitim anlayışı... İki yıl hazırlık, üç orta, üç lise, toplam sekiz yıl geçirdim *Saint-Joseph*'te. İlk dört yıl yatılıyım. Çarşamba'dan nehâri olarak gidip gelinmiyor. Orta üçe geçince annem emekli oldu. Emlak Kredi Bankası'ndan da kredi alarak Kadıköy'de Bahariye Kuzu Kestanesi Sokak'ta bir daire aldık ve ben son dört yılımda nehâri oldum.

Fatih'in Çarşamba semtinden Saint-Joseph Lisesi'ne... İki hazırlık, üç orta, üç lise... 1957-1965. Lise son sınıf öğrencisi Zafer Toprak

Okulda aşırı disiplin uygulanıyor. Her gün sekiz saat ders var Sabah 8.15'te derse giriyoruz. 16.30'da kadar ders yapıyoruz. Cumartesileri de ders var. Dört saat. İlk dört yıl her hafta, son dört yıl iki haftada bir karne alıyoruz... Her seferinde sınıfta başarı sırasına göre sıralanıyoruz. Okula seksen kişi girdik ve ancak sekiz kişi hiç kalmadan mezun oldu.

Ailemi hafta sonları bir gün bile göremiyorum. Zira pazar günü 16.30'dan önce okulda olmak gerekiyor. Okuldan pek fazla tatlı anım yok sayılır. Gece gündüz çalışmak gerekiyordu. Ama geriye baktıkça okulun yaşamımda çok etkisi olduğunu fark ediyorum. *Saint-Joseph* ne de olsa üst orta sınıf insanların çocuklarının gittiği bir okul. Varlıklı aile çocuğu da çok... En iyi arkadaşlarımdan biri Murat Sökmenoğlu. TBMM başkan yardımcılığı yaptı. Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur [Ata] Sökmen'in oğluydu. Cumartesileri *Cadillac* gelir alırdı onu. Rahmetli oldu... Diğer yakın arkadaşım Haşim Utkan'dı. Diplomat çocuğuydu. Uzun yıllar Birleşmiş Milletler'de çalıştı. İyi bir fen öğrencisiydim. *Saint-Joseph*'te matematik her şeyden önce geliyordu. Hemen her yıl Teknik Üniversite'ye en fazla öğrenci soğan okul olarak ödül alırdı.

Mehmet Ö. Alkan: Fen öğrencisi olduğun halde sen niye Teknik Üniversite'ye gitmedin?

Zafer Toprak: Bildiğin gibi 60'lı yılların ilk yarısı lise öğrencilerinin bile politize olduğu bir dönemdi. Benim de sınıfsal konumum nedeniyle sola merakım vardı. Bu arada en güçlü olduğum ders Sosyolojiydi... Lisede *Yön* dergisini okumaya başlamıştım. Ağabeyim Ankara'ya Devlet Konservatuarı'na, Tiyatro Bölümü'ne gitmişti. [Türkiye] İşçi Partisi üyesiydi... Onun da etkisi olsa gerek...

Mehmet Ö. Alkan: *Saint-Joseph*'te ders dışı faaliyetlerin oldu mu?

Zafer Toprak: Tabii... *Saint-Joseph*'te müziğe önem verilirdi. Klasik müzik revaçtaydı. Her çocuk gibi ben de müziğe merak sardım. O sıralarda Latin müziği çok modaydı. Hatırladığım kadarıyla *Los Machucambos*² gözde bir gruptu. İspanyol gitar çalıyorlardı. Gitar

2 Gitaristler Rafaël Gayoso ve Milton Zapata ile solist Julia Cortes tarafından 1959 yılında Paris'te kurulmuş müzik grubu.

çalmaya heveslendim. Ağabeyime söyledim. Işık, konservatuarda öğrenciydi. Bana enstrüman çalacaksam bunu doğru dürüst öğrenmem gerektiğini söyledi. Çıktık gittik Yüksek Kaldırım'a. O yıllarda öyle doğru dürüst gitar bulmak kolay değildi. Neyse yarı klasik sayılabilecek bir gitar bulduk. O sırada Tarlabası'nda çok ünlü bir gitar hocası vardı. Andrea Paleologos³, İstanbul Rumu... Dünya çapında bir gitar hocası... Ağabeyim aldı beni ona götürdü. Çok şanslıydım. Birinci sınıf bir hocaydı. Her hafta ona gider yedi ciltlik *La Escala de la Guitarra* adlı metottan verdiği parçaları çalışırdık. Benim orta ve lise hayatında gitara en az derslerim kadar zaman ayırdığımı söyleyebilirim. Her gün üç saate yakın gitar çalışırdım hocaya mahcup olmayayım diye... Tabii en büyük sorun gitar dinletisi bulmaktı. Radyoda öyle gitar programı falan yoktu. Galata'da Sovyet Rusya'dan klasik plak ithal eden yanılmıyorsam Erengül adlı bir mağaza vardı. Oraya arada sırada gitar müziği de gelirdi. Eve bir pikap alındı. Cızırtılı plaklardan gitar müziği dinleme fırsatı da elde etmişim. Ama benim gitar serüvenim için 1964 felaket yılı oldu. Kıbrıs meselesi nedeniyle İstanbul'dan *etabli* de olsan Türk tabiiyetinde değilsen yurt dışına sürülüyordun. Gitar hocam doğma büyüme İstanbullu olduğu halde Türk tabiiyetine geçmemişti. Adamcağızı Yunanistan'a sürdüler. Benim için büyük bir düş kırıklığı oldu.

Bir de tabii *Saint-Joseph*'te basketbol merakım vardı. Okul spora çok önem veriyordu. Türkiye'de en fazla basketbol ve voleybol sahası olan okuldu. Sabah teneffüsü yarım saatti ve bir takımda oynaman zorunluydu. Ama ben aynı zamanda Moda[spor]'da Kadıköyspor'da yıldızlarda ve gençlerde basketbol oynadım. Aydan Siyavuş'la birlikteydik. Kadıköyspor daha sonra Efes Pilsen oldu. Aydan da takımın koçluğunu yaptı uzun yıllar... Rahmetli oldu. Okuldaki ders yoğunluğu nedeniyle bir süre sonra basketbolu bırakmak zorunda kaldım.

Mehmet Ö. Alkan: Mülkiye maceran nasıl başladı?

Zafer Toprak: 1965 yılında, sekiz yıllık eğitim tamamlanınca, бүтүн fen sınıfı öğrencileri Teknik Üniversite'ye giderken, ben üniversite giriş sınavlarında tek bir yeri yazmışım. Ankara Siyasal Bilgiler Fakül-

3 1911-1997 yılları arasında yaşamış, Cumhuriyet döneminin önde gelen klasik gitar eğitimci.

tesi... Üniversite ortak giriş sınavlarının ikinci yılıydı. Okulun verdiği eğitime güveniyordum. O sıralarda öyle kurslar filan yoktu. Lisedeki bilginle sınava giriyordun. Nitekim SBF'ye birincilikle girdim.

Mülkiye'de hocam, Boğaziçi Üniversitesi'nde büyüğüm, meslektaşım Şerif Mardin'le... Bir yılbaşı gecesi...

Mehmet Ö. Alkan: Siyasal da herhalde *Saint-Joseph* gibi senin yaşamında bir kırılma noktası olsa gerek... Nasıl geçti Ankara yılların?

Zafer Toprak: Tabii şok üstüne şok... Kadıköy'den, Moda'dan Cebeci'ye gitmek önemli bir mekân değişikliği... Ama her şeyden önce SBF benim gibi "tatlı su" sosyalistliğine soyunan 19 yaşında bir genç için fazla ağır sıklet bir ortam oldu... Anadolu'nun dört bir yanından gelmiş, parkalı, postallı, sakallı bıyıklı gençler... Sabahtan akşama okulun ardındaki yurdun kantininde ülke kurtarmakla meşgul yağız delikanlılar... Mahir Çayan, Yusuf Küpeli vs... Neyse Siyasal'da elit bir ortam olarak Tiyatro Kulübü'ne girdim. Nuri Çolakoğlu, Ömer Madra, İlber Ortaylı, Halil Ergün, Atilla Girgin, Ahmet Tangün vesaire birlikte tiyatro yaptık... Ağabeyim de o sırada Devlet Tiyatrosu'nda ayrılmış, Asaf Çiğiltepe ve Güner Sümer'le AST'ı kurmuştu. O da destek verdi tiyatro kulübümüze...

Mülkiye yılları 1965-1969... SBF Tiyatro Kulübü'nde rejisörlük ve oyunculuk yılları...

Moskova günleri... Rus Türkologlar ve Mülkiye sınıf arkadaşım İlber Ortaylı ile...

Mülkiye'ye ilk girdiğim yıl Tiyatro Kulübü'nde *Dönemeç* adlı bir oyunu sahneye koymuştum. Nuri Çolakoğlu aynı yıl Genç Oyuncular'ın *Akça Güler ile Kara Gülmez* adlı bir oyunu sahneliyordu. Oyun danslıydı ve saz müziği gerekiyordu. Saz çalacak biri arandı. Ben ortaya atıldım. Gitar çaldığımı söyledim. Saz farklı enstrüman dediler. Oysa gitardan sonra saz çocuk oyuncuğuydu. Gitarda akort basıyor, çok sesli müzik yapıyorsun. Saz ise gitara oranla çok daha basit bir enstrümandı. Oturdum bir gecede parçaları çıkardım ve saz ustası oluverdim. Tabii saz çalmak iyi olmadı. Zira çok çalarsan gitarda elini bozuyordu.

Neyse klasik gitar çalmayı sürdürdüm. Yıllar sonra parama kıydım. İspanya'dan kaliteli bir klasik gitar aldım. Bu arada CD'ler çıktı. Her türlü kaliteli gitar müziği dinler oldum.

Mehmet Ö. Alkan: Ankara senin Mülkiye yıllarında pek şenlikli bir kent olmasa gerek...

Zafer Toprak: O çorak Ankara'nın bana en büyük katkısı devlet tiyatrosu, operası, Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası oldu. O yıllarda ağabeyim ve yengem AST'ta oyuncuydu. AST çağdaş tiyatroyu Türkiye'ye getiren bir gruptu. Oyunlarını birkaç kez izleme fırsatı buluyordum. Ama en önemlisi Mülkiye'de gördüğüm eğitimdi. Çoğu son derece seçkin hocadan ders aldım. Hocalarımı unutamam... Ahmet Şükrü Esmer, Seha Meray, Tahsin Bekir Balta, Gündüz Ökçün, Mümtaz Soysal, İlhan Onat, Türkkaya Ataöv, Mehmet Gönülöbol, Fahir Armaoğlu, Nermin Abadan-Unat vesaire... Benim tarih birikiminin kökeni Mülkiye'dir. Hala Fahir Armaoğlu'nun 1964 baskısı Siyasal Tarih kitabı başucu referansımdır.

Mehmet Ö. Alkan: O sırada şube esaslı vardı Mülkiye'de. Üçüncü sınıfta hangi şubeye gittin?

Zafer Toprak: Siyasi Şube'de, yani Diploması ve Dış Münasebetler Şubesi'nde okudum. Sonra adı Uluslararası İlişkiler Bölümü oldu. İlk yıl *Saint-Joseph* yorgunluğu olsa gerek, pek derslere kaptıramadım kendimi. Tiyatroyla uğraştım. Okulda "üss-i mizan" denen bir uygulama vardı. 10 üzerinden 7'yi tutturman gerekiyordu. Haziran'da tutturamadım ve on dersten ikmale kaldım. Tabii aklım başıma geldi. Yazın oturdum çalıştım ve güz sınavlarında hepsinden geçtim. Sonraki yıllar iyi bir öğrenci oldum. Üstün Başarı belgesiyle bitirdim okulu. Diplomat olmayı düşünmedim, akademik kariyerde karar kıldım.

Mülkiye yılları Diploması ve Dış Münasebetler Şubesi'nde sevgili hocam Nermin Abadan-Unat ve sınıf arkadaşım büyük elçi Bilge Cankorel'le yıllar sonra...

Mehmet Ö. Alkan: Mülkiye'den sonra Londra'ya gidiyorsun bildiğim kadarıyla...

Zafer Toprak: Okulda en büyük sorunumuz Türkiye'nin az gelişmişliği idi. Bu bağlamda güçlü bir tarih birikimimiz oldu. Tabii Mülkiye'de en büyük kazançlarımdan biri ders kitaplarının ötesinde sürekli okuyorduk. O tarihler Türkiye'de sosyal bilimlerde telif, çeviri bir yayın patlaması olmuştu. Keza envai çeşit dergi çıkıyordu. Ben de az gelişmişlik üzerine çalışmayı kafama koydum. Az gelişmişliği en iyi iktisat tarihiyle anlayabileceğime kani idim. İktisat tarihinde en yetkin ülke İngiltere idi. Bitirir bitirmez Londra'nın yolunu tuttum.

Mehmet Ö. Alkan: Ankara'dan sonra Londra yeni bir şok olsa gerek...

Zafer Toprak: Olmaz mı! Aslında *frankofon* dum lise nedeniyle. Daha önce Fransa'ya gitmiştim. Orada da okuyabilirdim. Fransa'da da tarih eğitimi güçlüydü. Ama İngilizcenin önemini idrak etmiştim. Londra Üniversitesi'nde *London School of Economics* (LSE) ve *School of Oriental and African Studies* (SOAS)'ta ortak bir programa yazıldım. Kafama koyduğum az gelişmişlik sorunu üzerine tez yazacaktım. Yüksek lisans hocalarım ne yapmak istediğimi sorunca 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması üzerine çalışacağımı söyledim. Anlı şanlı hocalarım bu tür bir ticaret antlaşmasını ilk kez ben-

den duyuyorlardı. Nereden edindin bu sözleşme üzerine bilgileri diye sordular. Yanımda Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* başlıklı kitabını götürmüştüm. Masanın üzerine koydum. Hocalar gülümsediler... Yaz bakalım dediler. Ve son derece düzenli bir şekilde İngiliz arşivlerine girdim. Arşiv malzemesi içinde kaybolmak işten bile değildi. Neyse bir yandan antropoloji, iktisat, tarih dersleri alıyor, öte yandan tez yazıyordum.

Tezi bitirdim. Ama şok üzerine şok... O sırada 12 Mart oldu. Ankara'da hocalarım ve asistan olan sınıf arkadaşlarımın bir kısmı tutuklanmıştı. Artık Türkiye'de de o sırada Yunanistan'dakine benzer bir cunta dönemi başlamıştı. Türkiye'ye dönüş söz konusu olamazdı.

Mehmet Ö. Alkan: 12 Mart dönemi eğitimi aksattı mı?

Zafer Toprak: Tabii... Yurt dışındaki öğrenci dernekleri 12 Mart rejimine karşı tavır koydu. Hemen herkesin eğitimi aksadı. Ben o sırada Münih'te yaşayan bir Amerikalı ile evlendim. Nasıl olsa Türkiye'ye dönüş hayal olmuştu. Doktorayı bıraktım. Oxford Street'te bir dil okulunda hocalık yapmaya başladım.

Mehmet Ö. Alkan: Tabii Türkiye'de darbe süreci uzun sürmedi.

Zafer Toprak: Evet 1973 seçimleri hepimiz için bir sürpriz oldu. 1974'te Ecevit-Erbakan hükümeti kuruldu. Türkiye'ye dönüş yolu açılmıştı. Döndüm ve o sırada kısa dönem yedek subaylık fırsatı doğdu. Dört aylık bir askerlik... Mülkiye *tullabı* askerde, mangada bir araya gelmiştik. Cengiz Çandar, Şahin Alpay, Ömer Madra vs. Gündüz Vassaf da bizlere katılmıştı. Çanakkale'de birlikteydik. Göstermelik üç kurşun atarak bizleri yedek subay yaptılar. Bu arada eşimden boşandım. Kendisi Sovyetologdu. Türkiye'de iş bulması olanaksızdı. Serde Mülkiyelilik vardı. Yurt dışında yaşamaya da niyetli değildim.

Mehmet Ö. Alkan: Akademik kariyere başlaman nasıl oldu?

Zafer Toprak: Siyasal'la ilişkiyi kesmemiştim. Gündüz Ökçün, Sina Akşin hocalar SBF'ye gelmemi istiyorlardı. Ama bir türlü SBF'ye kadro verilmiyordu. Neredeyse iki sene bekledim. Bir aralık DİSK'te çalışmayı denedim. O sırada Merter'de DİSK'in bir araştırma bürosu vardı. Başında Sadun Aren Hoca bulunuyordu. Ben Mülkiye'de Sadun Hoca'nın öğrencisi olmamıştım. O yıl Meclis'e gitmişti. Ama Sadun

Hoca çok sevilen, sayılan bir hocaydı Mülkiye’de... DİSK’e gittim Sadun Hoca’ya... DİSK bünyesinde araştırmacı olmak istediğimi söyledim. Bana yaptıklarını sordu. Araştırma bürosunun sandığım gibi bir yer olmadığını, işçi sınıfının günlük sorunlarıyla ilgili bir uğraş verildiğini, benim için akademik kariyerin çok daha tatmin edici olacağını söyledi. Haklıydı... En iyi çözüm SBF’de kadro açılmasını beklemektir.

Mehmet Ö. Alkan: Peki Boğaziçi’ne girişin nasıl oldu?

Zafer Toprak: Oya Köymen’i taniyordum. Boğaziçi’nde ekonomi bölümündeydi. O Boğaziçi’nde Beşerî Bilimler’den Engin D. Akarlı’ya benden söz etmiş. Engin vesile oldu. Boğaziçi’nden teklif geldi. Daha İktisat Fakültesi’nde⁴ doktora yeni başlamıştım. Beni Beşerî Bilimler Bölümü’nde, “Humanities”, yani uygarlıklar tarihi dersini vermek üzere “lecturer” olarak aldılar. Sözleşmeyi imzaladım. Bir hafta sonra Ankara’dan, Sina Akşin’den haber geldi. Kadro açılmıştı. Ama artık çok geçti. İstanbul’da kalmaya karar verdim. Tabii Boğaziçi’nde Beşerî Bilimler Bölümü’nde çok rahat ettim. Çok güzel dersler verdim. Bir süre sonra da Beşerî Bilimler Bölümü ayrıştı. Engin Akarlı, Metin Kunt ve Günhan Danışman’la tarih bölümünü kurduk.

Boğaziçi Üniversitesi’nde rektörlüğün Sabih Tansal’dan Ayşe Soysal’a devir konuşmasını yaparken...

4 İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Mehmet Ö. Alkan: O sırada İktisat Fakültesi'nde bugün klasik sayılan bir tez yazdın. Konu nasıl belirlendi? Hocan kimdi?

Zafer Toprak: 70'li yıllarda Türkiye'de siyaset ve ekonomi birçok açıdan sorunlu bir dönem yaşadı. 12 Mart ile rejim askerlere devredilmiş; cadı avı ülke aydınını ve sendikacıyı tarumar etmişti. 1973 seçimleri ertesi popülist söylemiyle Ecevit iktidara gelmişse de dünya ekonomisindeki köklü dönüşümler konusunda Türkiye durumun farkında değildi. Bu arada Kıbrıs'a yapılan çıkartma ertesi uluslararası siyasal ortamda Türkiye'ye ambargo uygulanmaya başlanmıştı. Kısaca Türkiye 70'li yıllarda dünyadaki yapısal dönüşümü görecektek durumda değildi. Büyük ölçüde yurt dışından gelecek işçi dövizlerine umut bağlanmıştı. Ancak ülkede siyasi ortamın istikrarsızlığı yüzünden döviz akışı bir süre sonra kesintiye uğradı. Batı'daki resesyon yurt dışındaki işçiyi olumsuz etkilemiş, Türkiyeli göçmen işçi kimi kez işsiz kalmıştı. Tasarrufu olan işçi ise Türkiye'deki siyasi huzursuzluk nedeniyle parasını bulunduğu ülkede nemalandırmayı tercih eder olmuştu. Altın yumurtlayan tavuk artık devre dışı kalıyordu yani. 70'li yıllarda son çare olarak DÇM diye bilinen, "dövizle çevrilebilen mevduat"la dış paraya umut bağlandı. Dış piyasalara oranla çok daha yüksek faiz verilerek sıcak para ülkeye çekilecekti. Ancak, dış çevreler Türkiye'nin giderek çıkmaza girdiğini görmekte gecikmeyecek ve bir süre sonra DÇM'den de sonuç alınamayacaktı. Türkiye artık "yetmiş sente muhtaç"tı. Bir kez daha IMF'nin kapısını çalmaktan başka çaresi kalmıyordu. İşte bu tür bir ortamda Turgut Özal sahneye çıkıyor ve İkinci Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen küreselleşmenin ikinci evresi, "neoliberal küreselleşme" Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla devreye sokuluyordu. Bütün bu süreci doktora evresinde ilgiyle izliyordum. Doktora tezime iktisat tarihinde "altın çağ" diye adlandırılan Keynesçil evrenin son bulduğu, Hayek-Friedman ikilisinin neoliberal anlayışının çağa telkin edildiği bir dönemde ortaya çıktı. Bu tarihlerde henüz "küreselleşme", "regülasyon" gibi terimler iktisat tarihine girmemişti. Her iki terim de neoliberal politikaların iktisada hediyeleyiydi ve 1980 sonrası literatüre sokulacaktı. Böylece doktora tezime Türkiye'nin en bunalımlı dönemlerinden birinde yazılmış oluyordu. Bu arada Tek Parti döneminin "istikrarlı" evresi birçok iktisatçı için özlem duyulan bir evre

olarak değerlendirilmeye başlamıştı. Ancak Cumhuriyet'in "Millî İktisat" anlayışının bir geçmişi vardı. İşte bu tez "Millî İktisat"ın doğuş öyküsünü gündeme getirdi. Cumhuriyet tarihinin Meşrutiyet evresiyle bağlantısını kurma çabası sonucu ortaya çıktı.

Mehmet Ö. Alkan: Tez aslında tarih tezi olmasına rağmen son derece güncel kaygılarla yazılmışa benziyor.

Zafer Toprak: Evet, tez bir anlamda 1980'lerde revaç bulan iki iktisat teriminin, "küreselleşme" [*globalization*] ve "düzenleme" [*regulation*] sözcüklerinin dört beş yıl öncesinden Türkiye bağlamında el yordamıyla araştırma alanına sokulma çabasıydı. Nitekim "Millî İktisat" Osmanlı'nın küreselleşmesinin ilk evresinin sonu anlamına geliyordu. Osmanlı'nın Cihan Harbi ekonomisi ise "düzenleme" diye nitelediğimiz devlet müdahaleciliğinin ta kendisiydi. Bu iki gelişme, "küreselleşme" [*deglobalization*] ve "düzenleme" [*regulation*] savaşta yer alan tüm ülkelerin yazgısıydı. Nitekim tarih yazıcılığı iki dünya savaşı arasındaki evreyi, 1914-1944 arasını "küreselleşme" diye tanımladı. Keza günümüz literatüründe "düzenleme" diye ad konulan gelişme, Cihan Harbi ile birlikte *statism* ya da *étatisme* olarak nitelenen sürecin günümüz neoliberal dile çevirisiydi. Savaşın hemen her ülkede devletin yurt içi hasıladan aldığı pay önemli oranlara varmıştı. İngiltere'de %8'den %37'ye, Almanya'da %10'dan %59'a, Fransa'da ise %10'dan %50'ye yükselmişti. Bu, yepyeni bir dönemin başlangıcıydı. Zira savaştan sonra da bu oranlar geriye gitmedi. Savaşın neden olduğu mağduriyetler ancak devletin müdahalesiyle çözüm bulabilecekti. "Sosyal devlet" anlayışı Cihan Harbi ertesini ayrı bir önem kazandı. Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan Uluslararası Çalışma Ofisi emekçi kesimin sorunlarına yoğun bir biçimde eğildi. Diğer bir deyişle birçok ülkede siyasetle ekonomi örtüşmüştü. Devlet bundan böyle ekonomide önemli bir oyuncuydu. Böylece Türkiye'de 1930'lu yıllarda benimsenecek "Devletçilik" Cihan Harbi'yle birlikte uygulama alanına sokulmuş oluyordu. Türkiye'de de mali gerekçeler dışında devletin ekonomide bilfiil görev üstlenmesi savaş koşullarında gerçekleşmişti. İttihatçılar buna "Millî İktisat" adını vermişlerdi. Keza savaş koşullarında "küreselleşme"yi kabullenmekten başka bir çare yoktu. "Millî İktisat" bu kabullenmenin bir başka adıydı.

İtalya'da John Hopkins Üniversitesi kampüsünde konuşma yaparken...

politika bunun göstergesidir. Dünyadaki 2008 krizinden kurtulma çabaları “düzenleme”nin [regülasyon] ve Keynes’in, belki neo-keynesgil modeller çerçevesinde bir kez daha gündeme geleceğinin habercisi olabilir. Son yıllarda ABD’de, Avrupa’da ve Türkiye’de popülist politikaların neden olduğu dışa kapanma, Türkiye’de de “millî ve yerli” üretimi tetiklemesi, küreselleşme konusunda tedirginliklerin arttığının bir göstergesi sayılabilir.

Mehmet Ö. Alkan: Tabii tezin gidişatında Tarık Zafer Tunaya hocamızın da etkisi oldu sanırım...

Zafer Toprak: Kâğıt üzerinde hocam İdris Küçükömer’di. Ama benim akademik yaşamımda önemli rol oynayan kişi Tarık Zafer Tunaya oldu. İş ararken Mete Tunçay beni Tarık Zafer Tunaya’ya götür-

Mehmet Ö. Alkan:
Bugünlerde “yerli ve millî”yi de çağırıştırıyor anlattıkların...

Zafer Toprak: Kırk yıl önce yazılmış bir doktora tezinin bugün hâlâ geçerliliğini koruması, bir klasîğe dönüşmesi ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaşması aslında devletle piyasa arasında gidip gelen ekonomik sarkacın doğası gereği istikrardan yoksun oluşundan kaynaklanıyor. 2008 Krizi’nin dünya ekonomilerini bir kez daha “düzenleme”den yana savurduğu söylenebilir. Obama’nın izlediği

müştü. Nitekim Tarık Hoca, Reşat Kaynar aracılığıyla bana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde asistanlık bulmuştu. Ama Boğaziçi ilk tercihim oldu. Ben Tarık Hoca'nın rahle-i tedrisinde 15 sene geçirdim. 1976'dan, hocanın ölüm tarihi 1991'de kadar onun her Çarşamba sohbet toplantılarına gittim. İttihad ve Terakki'ye o ortamda ilgi duydum. Birçok hoca tanıdım o günlerde, başta Niyazi Berkes olmak üzere...

Mehmet Ö. Alkan: Tez konusunu nasıl seçtin?

Zafer Toprak: Tez konusunu seçerken kafamdaki sorunsal belirleyici oldu. 1970'li yıllarda moda konu merkez-çevre ilişkisiydi. ABD'deki bütün akranlarım, Şevket [Pamuk], Çağlar [Keyder], Huri [Huricihan İslamoğlu]... bu konuda tez yazıyorlardı. Osmanlı Türkiyesi bağımlılık bağlamında ele alınıyordu. Benim kafamda ise Türkiye'nin II. Meşrutiyet yıllarında başlayan ve Cumhuriyet'le güçlenen bağımsızlık sorunsalı vardı. O nedenle İttihad ve Terakki'nin Milli İktisat Politikası üzerine çalışmaya karar verdim. İdris Hoca'ya Londra'da, Paris'te epey yardımım dokunmuştu. O nedenle beni serbest bıraktı. Yaptıklarım pek karışmadı. 800 sayfalık tezi yazıp önüne koyduğumda onun için büyük bir sürpriz oldu. Tek satırını bile okumamıştı. Tez görüşlerine ters düşse de hocanın kritik bir mantığı vardı. Tezi okudu ve beğendi. Dört yılda tezi tamamladım ve doktoramı aldım.

Mehmet Ö. Alkan: Bu arada yazıp çizmeye başlamıştın değil mi? İlk yazın ne zaman hangi dergide yayınlandı?

Zafer Toprak: İlk yazım 1976 yılında *Birikim* dergisinde çıktı. O sırada moda konu ATÜT, Feodalizm, Üretim Tarzı, Toplumsal Kuruluş vs. gibi Marksist, tarihsel maddeci konulardı. Asaf Savaş Akat'ın bir yazısı üzerine eleştiri kaleme almıştım. İlk seri *Birikim*'in galiba 15. sayısındaydı. Ama yazı hayatım asıl 1977 yılında başladı. 1975'te [Türkiye] İşçi Partisi yeniden kurulmuştu. Behice Boran başındaydı. Orhan Silier onun akademik işlerle ilgilenen sağ koluydu. Parti akademik bir dergi çıkarma kararı almıştı. Bir de yayın evi kurmuştu. Bilim Yayınevi... *Yurt ve Dünya* 1977'de çıkmaya başladı. Orhan dergiye yarı popüler, yarı akademik tarihsel makaleler yazmamı önerdi. Derginin ilk sayılarında makalelerim çıktı. Müstear isim kullanıyordum. Ne de olsa üniversiteye girecektim. Derginin ikinci sayısında Hakkı Onur

müstear adla *1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler*⁵ makalem çıktı. Üçüncü sayısında, Mayıs 1977’de ise Ahmet Seren adı altında *Türkiye’de Bir Mayıslar*⁶ makalem yayınlandı. Her ikisi de kaynağa dayanan özgün yazılardı. Daha sonra birçok yazı kaynak olarak bu iki makaleyi kullandı.

Mehmet Ö. Alkan: Sen Türkiye’de önemli bir yere sahip olan ve hala yayınlanmakta olan Toplum ve Bilim Dergisinin de kurucularındansın öyle değil mi?

Zafer Toprak: Evet daha akademik bir çizgide bir başka dergi yine aynı yıl gün yüzüne çıktı. İktisat Fakültesi’nde Sencer Divitçioğlu ile İdris Küçükömer aynı kürsüdeydiler. Sencer Fakülte’ye Marksist iktisadı getirmiş kişiydi. Ve her zaman yenilik peşinde koşan bir bilim insanıydı. Türkiye’de akademik camiaya seslenecek bir dergi çıkarmayı düşünüyordu. Batıda *Science and Society* diye bir dergi çıkıyordu. Sencer Hoca, Asaf Savaş Akat ve ben oturduk *Science and Society*’yi ters çevirdik ve *Toplum ve Bilim*’i kurduk. Derginin ayak işlerini büyük ölçüde ben gördüm. *Toplum ve Bilim*’in ilk sayısında iki yazım çıktı. İlk yazı *II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık* idi. Bu makale çok tutuldu. Daha doğrusu Türkiye’de kimse solidarizmi bilmiyordu. Oysa Meşrutiyet ve Cumhuriyet solidarizmden çok etkilenmişti. Yıllar sonra bu makale 2013 yılında *Türkiye’de Popülizm 1908-1923* adlı bir kitaba dönüştü. İkinci yazım ise bir çevirmiyazı idi. 1920’de yayınlanmış olan Türkiye Sosyalist Fırkası’nın *Sosyalistlik Nedir?* adlı bir risalesiydi. Eski Türkçe biliyordum. Oturup Latin harflerine çevirmiştim.

Toplum ve Bilim benim için önemli bir atölye oldu. Sürekli yazarları arasında yer aldım. Bugün bile geriye sararsak *Toplum ve Bilim*’de en fazla makalesi olan kişi ben sayılırım. Bir aralık dergiyi Ayşe Buğra ve Huricihan İslamoğlu ile birlikte çıkardık. Sonraları *Birikim*’e, İletişim’e [Yayınları] devrettik. Bugün *Toplum ve Bilim* hala çıkıyor. İletişimciler sayesinde...

5 Hakkı Onur [Zafer Toprak], “1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler”, *Yurt ve Dünya*, no. 2 (Mart 1977), s. 277-295.

6 Ahmet Seren [Zafer Toprak], “Türkiye İşçi Sınıfı ve Tarihte 1 Mayıslar (1906-1925)”, *Yurt ve Dünya*, no. 3 (Mayıs 1977), s. 393-412.

Binnaz Toprak'la Cihangir kitaplığında bir ziyafet öncesi...

Mehmet Ö. Alkan: 1980'de 800 sayfalık tezi dört yılda bitirdin. O tarihte yeni bir askeri darbe oldu. Darbe seni ve akademik yaşamını nasıl etkiledi?

Zafer Toprak: Tabii çok etkiledi... 1979'da Boğaziçi Siyaset Bilimi Bölümü'nden Binnaz'la evlenmiştik. Darbe'den iki hafta sonra Ayşe doğdu. Bu arada babam komadaydı. Aralık'ta vefat etti. Ve bir süre sonra iki davadan Selimiye'ye çekildim. TÜRÖD (Tüm Öğretim Üyeleri Derneği) üyesiydim. Barış Derneği üyesiydim. Ve TÜRÖD adına bir dizi konuşma yapmıştım. Faşizm üzerine filan... O nedenle hakkımda soruşturma açılmıştı. Bir süre sonra 1402'likler gündeme geldi. Boğaziçi'nde bir tek Oya Köymen sarı zarfı aldı. Beni, Selim Deringil'i, Engin Akarlı'yı teğet geçti. Bizler Barış Derneği üyesiydik. Zor bir dönem oldu tabii. Ben doktora bir yıl sonra doçent oldum. O sırada süre yoktu doktorayla doçentlik arasında. Epey makalem vardı ve kitabım çıkmıştı. Ama hemen hemen beş yıl kadroya atamadılar beni... Ben neredeyse yardımcı doçentlikten doğru profesörlüğe yükseltildim 1988 yılında...

80'li yılların ilk yarısı... Güney'de arkeoloji gezileri... Binnaz ve Ayşe'yle birlikte...

Kızım Ayşe Toprak'ın Robert Kolej mezuniyet günü sevinci... 1998

Mehmet Ö. Alkan:
**Bu arada yayıncılığa
da başlıyorsun bildi-
ğim kadarıyla 12 Ey-
lül ertesi...**

Zafer Toprak: 12 Eylül, tıpkı 12 Mart gibi üniversitelere bal- yoz gibi indi. Birçok hoca üniversitelerinden atıldı. Akademik yayın etkinliği hemen hemen durmuştu. Ankara'da yayıncı Özkan Taner'den geldi teklif. Sendikacılar, yayıncılar ve akademisyenlerin kurucu olacakları bir yayın evi önerisiydi. Kabul ettim. Yurt Yayınları doğdu. Kurucular Ayhan Başaran, Engin Akarlı, İlhan Tekeli, Muzaffer

Boğaziçi Üniversitesi'nde Beşeri Bilimler, Tarih bölümleri ardından Atatürk Enstitüsü yılları 1977- 2022.

Saraç, Nazar Böyüm, Neşe Bulut, Özkan Taner, Reşat Kadayıfçılar, Selim İlkin, Taha Parla ve Zafer Toprak'tı. Yurt Yayınları 80'li yıllarda akademik alana önemli katkılarda bulundu; yankı uyandıran eserlerin basımını üstlendi. Ardından, on yıl sonra 1991'de Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın kuruluşunda önemli bir işlev gördü. Mal varlığını Vakıf'a devrederek gerekli kuruluş sermayesini oluşturdu.

Yurt Yayınları'nın ilk kurulduğu sıralarda yayınlanacak eser bulmak kolay olmadı. 12 Eylül ertesi çoğu bilim insanı köşesine çekilmişti; pek ortalıkta gözükmek istemiyordu. O sırada Mete Tunçay'ın Tek Parti dönemi üzerine çalıştığı biliniyordu. Daha bir süre tezgâhında kalabilecek Tek Parti kitabına resmen el konuldu. Yurt Yayınları'nın ilk kitabı olarak *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Ku-*

rulması (1923-1931) başlığıyla 1981 yılında yayımlandı. Yurt Yayınları'nın ikinci kitabı ise benim Türkiye'de "*Millî İktisat*" 1908-1918 adlı eserim oldu.

Mehmet Ö. Alkan: *Millî İktisat* hem II. Meşrutiyet'in tarih yazımında önemli bir boşluk doldurdu hem bir klasik esere dönüştü öyle değil mi?

Zafer Toprak: *Türkiye'de Millî İktisat* yayımlanıncaya kadar, Vedat Eldem'in çalışmaları dışında, Meşrutiyet'in iktisadi yapısı üzerine pek bir şey yazılmamıştı. Köşede bucakta, o da İngilizce, birkaç makale vardı. 20. yüzyıl Türkiye siyasi tarihinin kaderini iktisat tarihi de paylaşıyordu. Genellikle 1923 İzmir İktisat Kongresi 20. yüzyıl Türkiye iktisat tarihi yazımında başlangıç evresini oluşturuyordu. Daha öncesi için ise 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve 1881 Düyun-i Umumiye kırıma noktalarıydı. Türkiye'de Millî İktisat, bir anlamda Meşrutiyet ile Cumhuriyet Türkiye'si'ni barıştırdı. İki dönem arasında iktisat politikaları bağlamında sürekliliği vurguladı. Daha doğrusu dünya iktisadının gidişatı doğrultusunda "küresizleşme" diye bilinen evreyi Türkiye özelinde sınıamış oldu. 20. yüzyıl Türkiye iktisat tarihinin başlangıcı *Türkiye'de Millî İktisat* ile bundan böyle 1908 Jön Türk Devrimi'ne çekildi.

Geriye dönük bir biçimde değerlendirildiğinde, kitap 1970'lerde hâkim olan "emperyalizm" ve "bağımlılık" eksenli merkez-çevre tartışmalarının ürünüydü. O dönemde az gelişmişlik, geri kalmışlık, sömürge, yarı sömürge, komprador burjuvazi, bağımsızlık, millî burjuvazi ve sermaye birikimi dönemin revaçtaki kavramlarıydı. Çalışma bir anlamda Türkiye'de gecikmiş uluslaşmanın gündeme getirdiği yapısal sorunları irdelemeyi amaçladı. Yeni toplumsal katmanların, bu arada "millî burjuvazi"nin oluşumunu ele aldı. Cumhuriyet arifesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda gözlenen ve Millî Mücadele'nin tabanını oluşturacak köklü dönüşümlere ışık tutmayı hedefledi. İkinci Dünya Savaşı ertesi ve özellikle 60'lı yıllarda bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin de ivmelediği emperyalizm ve bağımlılık tartışmaları bu kitabın arka planında yer aldı.

Kitap geride kırk yıl bıraktı. *Millî İktisat* hala iki yayınevi tarafından basılmaya devam ediyor. Piyasada bilmem kaç baskıdan sonra

hala okuyucuya ulaşıyor. 80'li yıllarda Şevket [Pamuk], Çağlar [Keyder], François [Georgeon], Yahya Tezel tarafından yazılan birçok temel eser Yurt Yayınları'ndan çıktı.

**Mehmet Ö. Alkan: Bu arada bir de *Yurt Ansiklopedisi* mace-
ran var değil mi?**

Zafer Toprak: Evet, Yurt Yayınları doğarken aynı zamanda yayınevinin ortaklarından Nazar Büyüm bir ansiklopedi çıkarma işine girdi. Proje Yücel Yaman adlı bir arkadaşımızdı. *Yurt Ansiklopedisi*'nin üç genel yayın sorumlusundan biri bendim. Tarih bölümlerinin sorumlusuydum. Başarılı bir ansiklopedi oldu. Fasikül fasikül çıkıyordu. Böylece mali yükü de yayılmış oluyordu. Taksim'de Talimhane'de, Gevrek Apartmanı'nda yola çıktık. Küçük bir daireydi. Daha sonra Maslak'a taşındık. Daha geniş bir mekânda çalışma olanağı elde ettik. Ansiklopedinin “şansı” o sırada birçok akademisyen işsizdi. Ansiklopedi onlar için geçim kapısı oldu. Bu arada çok verimli bir yazı denetimi vardı. Vedat Günyol eksik olmasın büyük katkılarda bulundu.

Kitaplarının tanıtımını üstlenmiş öğrencim, televizyon program yapımcısı Kübra Par'la Cihangir kitaplığında...

Mehmet Ö. Alkan: Bu arada kurum tarihçiliğine de başlıyorsun hatırladığım kadarıyla...

Zafer Toprak: Evet kurum tarihçiliğinde epey emek sarf ettim. Öncü sayılabirim. Üç alanda ilkleri oluşturdum. Toplumsal Cinsiyet Tarihi, Emek Tarihi ve Kurumsal Tarih...

Hollandalı meslektaşlarla bir çalıştay sonrası Hollanda sarayında (Beyoğlu)...

Ama önce şunu hatırlatayım kurumsal tarihe varmadan. Benim *Milli İktisat* adlı kitabım yurt içinde ve dışında çok tutuldu. Özellikle Sovyet Rusya ve Japonya'da... Her iki ülkeden davet aldım. Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin davetlisi olarak Moskova'ya çağırıldım. Akademi ortamında kitabı tanıttım. Keza Japonya'ya "first class" uçuruldum ve ünlü profesör Suzuki'nin mihmandarlığında 15 gün Japonya'yı turladık. Gerçekten *Milli İktisat* kitabım benim akademik kariyerimde önümü açtı. Bugün hala en fazla kaynakçada yer alan ve dipnot atılan doktora tezi...

Kitabın ünü iş çevrelerinde de duyuldu. Yayınlanışından bir yıl sonra Şişe Cam'dan çağırıldılar. Talat Orhan başındaydı. Şişe Cam'ın 1985 kuruluşunun ellinci yıl dönümüydü. Benden Şişe Cam kurum tarihini istediler. Bir buçuk yıl Balmumcu'da Cam Han'da araştırma

yaptım ve Şişe Cam tarihini yazdım. O sırada Şişe Cam'ın arşivinin başında birkaç yıl sonra Tarih Vakfı Arşivi'nin kurulmasında önemli rol oynayacak olan Tülin Aren vardı. Çok düzgün bir arşivdi. Şişe Cam ilk projem oldu. Ardından başta bankalar ve sigortalar olmak üzere birçok kurumun tarihini yazdım. Dördüncü Levent'teki kulelerin belli başlılarında, Sabancı, İş Bankası, Yapı Kredi Bankası... hepsinde yıllar geçirdim.

Mehmet Ö. Alkan: Bu arada 90'lı yılların başında Tanık Zafer Tunaya'nın fahri başkanlığında Tarih Vakfı'nın kuruluşunda yer aldın...

Zafer Toprak: Evet, [Türkiye] Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı bence Türkiye'de tarih alanında yapılagelmiş en tutarlı girişim sayılır. Girişim Kurulu'nda şu kişiler yer aldı: Haldun Özen, İlhan Tekeli, Korkut Boratav, Mete Tunçay, Orhan Silier, Sönmez Taner, Şükran Ketenci, Tanık Zafer Tunaya (Girişim Kurulu Başkanı), Ülkü Özen, Yiğit Gülöksüz, Zafer Toprak ve Zafer Üskül. Bugün geriye dönük yayınlarına ve düzenlediği konferans ve saireye bakıyorum da Türkiye'de bu denli velut başka bir sivil toplum kuruluşu oldu mu diye sormaktan kendimi alamıyorum.

Fikir Orhan Silier'in idi. Orhan 12 Eylül ertesi yurt dışında Hollanda'da Toplumsal Tarih Enstitüsü'nde çalışmıştı. Enstitü 12 Eylül ertesi önemli ölçüde arşiv malzemesini yurt dışına çıkarmıştı. Gerekçe imha olmasının önüne geçmekti. Ama diğer yönden bunlar bizim tarihimizdi. Ülkenin malıydı ve bu ülkede kalmalıydı. Bu kaygıları taşıyarak bir belge bilgi merkezi kurmaya karar verdik. Çok geniş bir müteveli heyeti oluştu. Sen de vardın aralarında... Türkiye'de kalbur üstü ne kadar aydın varsa bize destek oldu. Vakfın deklare mal varlığı ise 1981'de kurmuş olduğumuz Yurt Yayınları'nın stoktaki kitaplarıydı.

Birçok alanda tarih literatürde öncü olduk, katkıda bulunduk. Tarihin alanını sürekli genişlettik. Toplumsal tarih, emek tarihi, toplumsal cinsiyet tarihi, sözlü tarih, mikro tarih, denizaşırı tarih, tarih yazıcılığı ve benzeri birçok yeniliği Türkiye'ye Tarih Vakfı getirdi. Yayınlarımız bugün ülkenin dört bir yanındaki tarih bölümlerinde ders malzemesi olarak kullanılıyor.

1991'den itibaren Tarih Vakfı kurucu ve yöneticileriyle ... Mete Tunçay, Mehmet Ö. Alkan'la birlikte...

[Tarih Vakfı 11. Genel Kurulu, 17 Mayıs 2015. Fotoğraf: İlhami Mısırlıoğlu]

Türkiye’de mimari ve sanat tarihi alanında hocaların hocası Doğan Kuban’la Homer Kitabevi’nde...

Mehmet Ö. Alkan: Biraz da Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü’nden söz edelim. Seni genellikle Enstitü’nün kurucusu olarak bilirler. Nasıl gelişti olaylar?

Zafer Toprak: Enstitü benden önce de vardı. Ama benimle birlikte köklü bir değişime uğradı diyebilirim. 1992 yılında Türkiye’de ilk kez seçimle bir rektör göreve gelmiş oldu. Üstün Ergüder bizlerin oyuyla rektör seçildi. Bu bir ilkti. Bu arada Atatürk Enstitüsü üniversitenin marjında eski rektörün sultasında bir birimdi. İnkılap Tarihi derslerini

vermekle yükümlüydü. Üstün Ergüder rektör seçilince beni müdür olarak atadı. Enstitünün bir akademik birim olarak bünyeye kazanılması söz konusuydu. Enstitüdeki okutman kadroları kazan kaldırdılar. “İstemezükçüler” dışardan bir kişinin atanmasına karşı çıktılar. Ama Üstün diretti. Benim görevim Enstitüyü bir akademik birim olarak lisansüstüne açmaktı. Akademik kadro ile okutmanları ayırmam gerekiyordu. Amacım lisansüstü eğitime öncelik vermektir. 1992’den 2013’e kadar da (kısa bir süre Şevket Pamuk’a devretmişim) başında bulundum. Çok değerli hocalar bünyede yer aldı. Şevket Pamuk yurt dışındaydı. Onu çağırdım, geldi. Ardından kademe kademe bizden yüksek lisans alıp yurt dışına gidenler geldiler. Ve nihayet Ekonomi Bölümü’den Ayşe Buğra’yı, Sosyoloji Bölümü’nden Çağlar Keyder’i Enstitüye kazandık. Çok güçlü bir kadro oluştu. Enstitü bünyesinde hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri yurt içinde ve dışında kısa sürede yayımlandı. Üniversitenin en fazla lisansüstü derecesi veren birimine dönüştük. Temel özelliklerimizden biri disiplinler arası oluşumuzdu. Doktora tezini beğendiğimiz kişi, hangi alanda olursa olsun, bünyede yer aldı. Tabii bu arada beş rektörle çalıştım. Hepsi de Enstitüye destek verdiler. Son derece uyumlu bir Enstitü doğdu. Konsensüs üzerine çalıştı.

Mehmet Ö. Alkan: Bu arada ödüller de aldın. Onlardan da bahsedebilir misin?

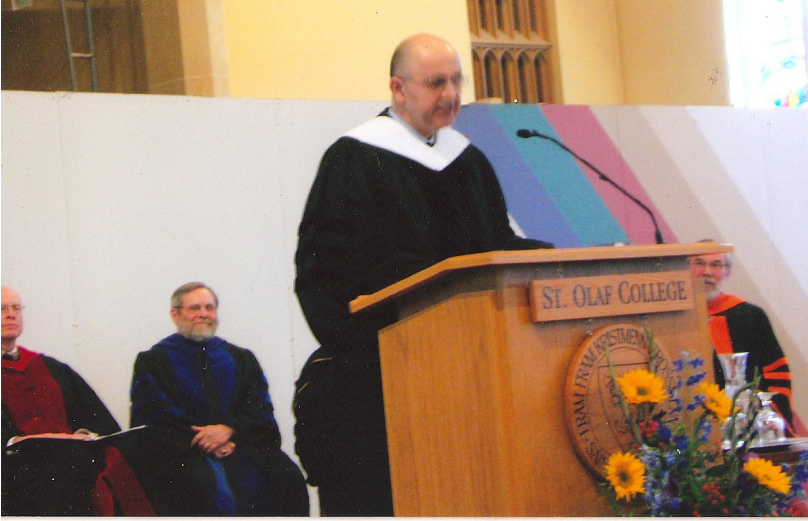
Zafer Toprak: Boğaziçi Üniversitesi’nde değişik aşamalarda ödüller aldım. En büyüğü üniversitenin de prestij ödülü olan Aptullah Kuran büyük ödülüydü. *İttihat Terakki ve Cihan Harbi 1914-1918* kitabıyla Osmanlı Bankası / Garanti Bankası Finansal Tarih Ödülü’nü aldım. 2012 yılında *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji* kitabıma Gazeteciler Cemiyeti Sedat Simavi Ödülü’nü verdiler. Yirmi yıla yakın Amerika’da Minnesota’da St. Olaf College’ın Orta Doğu programı direktörlüğünü yapmıştım. Bu programda her yıl yirmi dolayında öğrenciye ders verdim. Eksik olmasınlar üniversitelerinde bir hafta ağırladılar ve bana İnsan Bilimleri Doktorası’nı verdiler.

Cumhuriyet ve Antropoloji kitabının Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'nü Emre Kongar'dan alırken 2012.

Uzun yıllar Orta Doğu programlarını yönettiğim Saint Olaf Üniversitesi'nden (Minnesota) fahri doktora aldığım gün...

Uzun yıllar Orta Doğu programlarını yönettiğim Saint Olaf Üniversitesi'nden (Minnesota) fahri doktora aldığım gün...

Mehmet Ö. Alkan: Boğaziçi Üniversitesi dışında da ders verdin, küratörlük yaptın sergiler hazırladın...

Zafer Toprak: Tabii yurt dışında Minnesota Üniversitesi'nde ve Paris'te EHESS'te ders verdim. Bu arada 20 yıl Koç Üniversitesi Tarih Bölümü'nde de hocalık yaptım. 20. yıl sonunda ödüllendirildim.

Küratörlük diğer bir uğraşım oldu. Üç müze kurdum. Onun üzerinde sergi açtım. İş Bankası'nın Eminönü'ndeki İtibar-ı Milli Bankası'ndan devraldığı binayı 2008 yılında finans müzesine dönüştürdük. Yakın bir zamanda ise Ankara'da ilk genel müdürlük binalarından Ulus'takini İktisadi Bağımsızlık Müzesi olarak açtık. Üçüncü müzem Rumelihisarı'nda Asım Kocabıyık Borusan Müzesi oldu.

İş Bankası'na iki sergi hazırladım. Lozan'ın 90. Yıldönümü nedeniyle Feyyaz Berker'in mali katkısıyla İnönü Vakfı'na dijital ağırlıklı bir sergi açtım. Ankara dışında Antalya, Eskişehir, İzmir'de sergilendi. İstanbul'da üç kez açıldı. Boğaziçi Üniversitesi'nde "Nazım Hikmet'in Açlık Grevi" sergisini düzenledim. Keza Osmanlı Bankası sergi mekânına katkıda bulundum. Sabancı Müzesi, Pera Müzesi'nin sergilerine, İzmir'de Folkart'ın sergilerine metin hazırladım.

Yapı Kredi Bankası'nın küratörü olarak Cumhuriyet'in 75. Yılı sergilerinin İzmir ayağında açtığımız sergi... Vali Bey'e açıklamada bulunurken...

Yapı Kredi Bankası'nın küratörü olarak Cumhuriyet'in 75. Yılı sergilerinin İzmir ayağında açtığımız sergi... Vali Bey'e açıklamada bulunurken...

Bogaziçi'de Nazım Hikmet Kültür ve Sanat Merkezi için hazırladığım Nazım Hikmet'in Açlık Grevi sergisi panoları önünde...

Mehmet Ö. Alkan: Bu yıl Folkart için *Nutuk*'u yayınladın öyle değil mi?

Zafer Toprak: Evet... Folkart'a sekiz kiloluk bir *Nutuk* hazırladım. *Nutuk* siyasi önemi yanı sıra belagat sanatının üstün bir örneği. Çalışma kutu içerisinde üç ciltten oluşuyor. 1500 kişiye özel olarak gönderildi. Piyasaya verilmedi. İlk cilt 1927 Mebuslar için hazırlanmış *Nutuk*'un tıpkı baskısı... İkinci cildi benim oturup 1927 metnini baştan en güncel transkripsiyon ilkelerini uygulayarak Latin harflerine çevirisi. Üçüncü cilt ise benim *Nutuk* üzerine yorumum, gözlemlerim...

Mehmet Ö. Alkan: Senin alışılmadık bir tarihçilik serüvenin var...

Zafer Toprak: Benim hiç tarih derecem olmadı... Ama tarihe gönül vermiş bir kişi oldum. Boğaziçi'nden Koç'a transfer olurken YÖK'ten hani senin tarih derecen dediler. Mülkiye'de okudum. İktisat doktoram var. Tarih alanında bir diplomam yoktu. Neyse ki doçentliğim İktisadi Düşünce ve İktisat Tarihi üzerineydi. O sayede atamam yapılabildi.

Ben tarihi her zaman sosyal ve beşerî bilimlerin tepe noktasında disiplinler arası bir uğraş olarak gördüm ve çalışmalarım o doğrultuda oldu. Geride elli yılı aşkın bir birikim bıraktım. Türkiye'de tarih bilimine katkıda bulunduysam ne mutlu bana...

Boğaziçi Üniversitesi'nde Beşerî Bilimler, Tarih bölümleri ardından Atatürk Enstitüsü yılları 1977- 2022.